

УДК 329.17 (477)

ББК 66.050

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ У СВІТЛІ РІШЕНЬ ТРЕТЬОГО НАДЗВИЧАЙНОГО ВЕЛИКОГО ЗБОРУ ОУН

Б. В. Максимець

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +38 (067) 3194051;
e-mail: maksymez.bohdan@gmail.com*

Простежується трансформація ідеології українського націоналізму у світлі рішень Третього надзвичайного великого збору ОУН 1943 року та визначається її вплив на подальший розвиток українського націоналістичного руху.

Ключові слова: *ідеологія українського націоналізму, Організація українських націоналістів (ОУН), Третій надзвичайний великий збір (III НВЗ) ОУН, тоталітаризм, демократія.*

Актуальність теми дослідження можна пов'язати з активізацією націоналістичних рухів у світі та в Україні зокрема. Це зумовлене припиненням національної гідності українців, загрозою втрати державності, загостренням взаємин між представниками різних етнонаціональних груп, а також породженням небезпек для української нації напливом емігрантів, існуванням різноманітних розколів у нашому суспільстві щодо внутрішньої та зовнішньої політики. Для того, щоб вирішувати різні політико-національні, соціально-економічні проблеми сьогодення в Україні, корисним виглядає досвід українських націоналістів періоду Другої світової війни та повоєнного часу. Адже саме тоді з'явилася і була розвинута досить досконала програма національно-визвольного руху, яка стосувалася всіх аспектів політичного, національно-культурного, соціально-економічного життя. Вона впливала із рішень Третього надзвичайного великого збору Організації українських націоналістів 1943 року. З огляду на це, доцільно їх детально дослідити.

Актуальність наукової статті визначається також упередженням ставленням українського суспільства до націоналізму як явища, ототожненням його з фашизмом, звинуваченнями ОУН та УПА в колабораціонізмі з нацистами. Звідси випливає необхідність вироблення об'єктивного підходу до українського націоналізму часів Другої світової війни. Допоможе у цьому обрана нами тема дослідження.

Основою дослідження стали програмові документи ОУН. Вони знаходяться у збірниках документів [20; 34], додатках до деяких книг [7; 13], а також на веб-сайтах Галузевого державного архіву СБУ [6; 23; 26;

27; 28; 29] та електронного архіву українського визвольного руху [15; 24; 25]. Цінними для нас були публіцистично-пропагандистські праці, які виходили із націоналістичного середовища, і стосувалися III НВЗ ОУН [17; 35; 36; 14]. Вартим на увагу є також звіт відділу Абверу «Україна» під назвою «Український націоналістичний рух» [16].

У політологічній та історичних науках Третій надзвичайний збір Організації українських націоналістів знайшов досить широке висвітлення. Ми використовували праці Дж. Армстронга [7], О. Багана [2], П. Брицького [4], С. Виноградова [5], Т. Гунчака [7], Г. Касянова [8], А. Кентія [9; 10], В. Ковальчука [11], В. Косика [12; 13], С. Кульчицького [19], Н. Мизака [18], І. Патриляка [21], К. Петриченка [22], А. Рибачака [31], Я. Сватка [33], О. Ходановича [37], О. Яценка [38].

Мета статті – простежити трансформацію ідеології українського націоналізму у світлі рішень Третього надзвичайного великого збору ОУН 1943 року та визначити її вплив на подальший розвиток українського націоналістичного руху.

Організація українських націоналістів була заснована 3 лютого 1929 р. у м. Відні, на Конгресі українських націоналістів. Метою ОУН визначалось становлення соборної, незалежної держави на всіх українських етнічних землях. Головою ОУН було обрано Євгена Коновальця, який успішно проводив свою діяльність до 1938 р.

У 1930-х рр. ОУН була авторитарною організацією. Навіть, як це відзначається у деяких джерелах, вона мала значною мірою фашистський характер [16, с. 94-95]. Проте не варто фашизм міжвоєнного періоду «оцінювати з позицій післявоєнних років, під впливом жажливих злодіянь німецьких націонал-соціалістів у роки Другої світової війни. У той період ставлення до фашизму було зовсім іншим і мало хто вбачав у цьому русі загрозу світовій цивілізації. На фашизм у певних колах тогочасного суспільства була, так би мовити, мода, як у свій час й на марксизм» [9, с. 94]. ОУН на той час сповідувала такі політико-ідеологічні засади, які були закріплені в її програмових та організаційних документах: вождизм, диктатура, монопартійність в управлінні державою, відсутність будь-якої опозиції, тоталітаризм і монополізм влади [4, с. 84-86].

У 1930-х рр. в ОУН почали назрівати розбіжності щодо форм і методів боротьби між старшими і молодшими членами організації. Перші, як правило, проживали за межами українських етнічних земель і склали основу Проводу українських націоналістів (ПУН) – керівного органу ОУН, другі мешкали переважно в Галичині та були її найдієвішими членами. З цим, а також низкою інших причин, пов'язаний перший розкол в ОУН 1940 р. на бандерівців та мельниківців. По-перше, до розколу призвела загибель у 1938 р. Євгена Коновальця, який за життя не зумів усунути вище описані розбіжності [9, с. 43]. По-друге, ПУН на чолі з Андрієм Мельником, який очолив ОУН після Є. Коновальця, не пого-

дився на вимогу оточення Степана Бандери вивести зі свого складу Я. Барановського і О. Сеніка-Грабовського, котрих звинувачували у співпраці з польською поліцією, а також поповнити Провід прихильниками С. Бандери, що могло помітно підірвати позиції старої генерації [9, с. 168]. По-третє, ПУН відкинув програму діяльності ОУН, розроблену С. Бандерою, яка передбачала активізацію діяльності організації на українських землях незалежно від німецьких воєнних планів [9, с. 168]. По-четверте, до розколу особливо доклався, за твердженням мельниківців, член ПУНу Ріко Яри, який нібито був німецьким агентом і перейшов на сторону С. Бандери [9, с. 43]. По-п'яте, його зумовила різниця у віці між емігрантським і галицьким крилом членів ОУН, яка породжувала часті непорозуміння між ними щодо стратегії й тактики діяльності організації. По-шосте, старше покоління, яке було при керівництві в ОУН, розглядало себе як закрите елітарне товариство, членство в якому було неможливе для молодих людей. Старше покоління постійно використовувало воєнні звання, які вони одержали в 1914-1921 рр., що були недосяжними для молоді, чия воєнна служба обмежувалася строковою службою в польській армії. Тому старші члени вимагали в молодших беззастережного послугу й мало рахувалися з їх думкою [1, с. 45]. По-сьоме, причиною розколу було небажання А. Мельника йти на жодні поступки молодшому поколінню українських націоналістів [12, с. 13]. По-восьме, не варто відкидати зовнішній фактор, а саме вплив німецьких та радянських спецслужб, які були зацікавлені в ослабленні ОУН [9, с. 43].

Хоча розкол у націоналістичному русі помітно послабив його позиції у часи Другої світової війни, проте в його результаті до активного політичного життя було покликано молоде, динамічне покоління українських націоналістів, організоване у відлам ОУН під назвою ОУН (р) – Організація українських націоналістів революційна, або бандерівська (ОУН (б)), або самостійників-державників (ОУН (сд)). Це була політична організація, яка остаточно оформилася в лютому 1940 р. внаслідок відходу від ОУН середовища Степана Бандери. Саме це уможливило пізніше зміни у політичній програмі ОУН на українських землях.

З початком Другої світової війни і, особливо, німецько-радянської війни у червні 1941 р. стратегія національно-визвольної боротьби ОУН (б) передбачала здобуття соборної української самостійної держави за допомогою зовнішньої сили, конкретно завдяки співпраці з гітлерівською Німеччиною. Для цього використовувалися такі тактичні прийоми, як створення військових формувань із націоналістів у складі вермахту, націоналістичних похідних груп, допомога нацистам у розгромі Червоної армії та ліквідації радянської влади на українських землях. Однак після того як уряд Третього Рейху негативно сприйняв Акт відновлення української держави від 30 червня 1941 р. та наказав заарештувати С. Бандеру, Я. Стецька, вони усвідомлюють, що нацисти не є

союзниками, а новими загарбниками українських земель, такими як і більшовики, а також, що здобути українську державу можна шляхом революційної боротьби, спираючись, насамперед, на власні сили, активізувавши при цьому національно-визвольні рухи інших поневолених радянською владою народів. Це стало згодом новою стратегією визвольної боротьби націоналістів-бандерівців. Тактичними прийомами стали: формування Української повстанської армії, збройного підпілля ОУН, створення Антибільшовицького блоку народів (АБН) та Української головної визвольної ради (УГВР). Усі ці структури чітко заявили про своє антинімецьке та антирадянське спрямування. Зміна стратегії і тактики була зумовлена також усвідомленням, що в найближчій перспективі повернуться більшовики, з якими потрібно буде проводити запеклу національно-визвольну боротьбу, що вимагає формування широкої соціальної бази, яку можна забезпечити, запропонувавши привабливу політичну та соціально-економічну програму [19, с. 462].

Вище означені трансформації в ОУН, зокрема, в її стратегії і тактиці національно-визвольної боротьби, вже простежуються у рішеннях Другого великого збору, а також Першої, Другої і Третьої конференцій Організації українських націоналістів бандерівської. Так, у квітні 1940 р. бандерівці провели Другий надзвичайний великий збір, який ніби підсумував остаточне розділення двох відламів ОУН [2, с. 129]. В ухвалених на ньому програмових постановках, було проголошено гасло, яке стало базою для подальшої ідеологічної еволюції ОУН, – «Воля народам і людині!» [23]. Перша конференція ОУН, яка відбулася у вересні 1941 р., наголошувала на потребі перекинути провідні сили на східні землі України [32]. У постановках Другої конференції ОУН (квітень 1942 р.) було чітко заявлено про антинімецьку позицію, наголошено на меті визвольної боротьби – здобутті самостійної соборної української держави, та потребі поширення цієї ідеї на землі Центральної і Східної України [24]. У постановках Третьої конференції ОУН, яка відбулася в лютому 1943 р., було оголошено, що український народ повинен боротися проти обох імперіалізмів – більшовицького та націонал-соціалістичного [26].

У цілому можна зазначити, що кожна з трьох конференцій ОУН 1941-1943 рр. зробила значний ідейно-політичний внесок у розробку програмних принципів наступної боротьби ОУН, що впливала зі змін на східних фронтах Другої світової війни та міжнародних обставин, стали основою для програмових та організаційних змін, внесених III НВЗ ОУН [18, с. 68].

З початком радянсько-німецької війни ОУН (р) створила похідні групи, які почали активно проникати на терени Центральної, Східної та Південної України. Метою цих груп було заслужити довіру місцевих жителів, сприяти відбудові їхнього громадського життя і врешті-решт розбудити національну свідомість наддніпрянських українців [7, с. 221]. Та-

кож вони мали проводити агітацію, щоб жителі східних теренів України приєдналися до національно-визвольної боротьби саме під проводом ОУН (р) [11, с. 4].

Розгорнувши політико-пропагандистську роботу на Східній Україні члени похідних груп зрозуміли обмеженість і непридатність своєї програми як загальноукраїнської, оскільки її населення не сприймало створення самостійної України, збудованої за тоталітарним принципом із сильною владою з необмеженими повноваженнями, в якій би обмежувалися права національних меншин та свобода слова, що ототожнювалося з більшовизмом і нацизмом [37, с. 95-96]. Саме практичний досвід учасників похідних груп ОУН, збагачення їхнього політичного багажу інтенсивними контактами з активними діячами з «материкової України» спонукали до перегляду деяких базових ідеологічних і практично-політичних принципів [19, с. 461]. До цього були здатні саме бандерівці, оскільки для них зустріч зі «Сходом» була великим шоком, що змусив їх не тільки переоцінити власний світогляд і визнати важливість соціального питання, а й зрозуміти, що самого гасла здобуття Української самостійної соборної держави не вистачає, щоб притягнути «східняка», що в ньому мусить бути ще якийсь соціальний, а ще краще – демократичний зміст [19, с. 461].

Саме у Східній Україні ОУН (б) виробила свої демократичні принципи і стала політично толерантною. Це сприяло зростанню рядів УПА за рахунок східняків, а також представників багатьох національностей СРСР [38]. Світогляд населення Східної України, скомпрометованість тоталітарних ідей стали визначальними факторами для розробки нових засад ідеології та програми. Еволюція відбувалася у напрямі до лібералізації: все більший наголос на правах особи, відкидання етно- і расової винятковості, толерантність до політичного плюралізму, а також спроба сформувати привабливу, в дечому популістську, соціально-економічну програму [31, с. 6].

Скликаючи Третій надзвичайний великий збір Організації українських націоналістів, переслідувалася мета підвести підсумки національно-визвольного руху 1941-1943 рр. та ухвалити нові програмові і політичні постанови для розширення соціальної бази боротьби за незалежність України. 21-25 серпня 1943 р. у с. Золота Слобода Козівського району Тернопільської області проводився Третій надзвичайний великий збір ОУН (р). У зборі взяли участь делегати не тільки з західного та північного активу, а й зі східних, південних регіонів. Повний список за умов німецької окупації не складався, але учасник збору М. Прокоп у статті «У сорокаліття Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН» пише по пам'яті найголовніших учасників: М. Арсенич, Я. Бусел, Р. Волошин, о. І. Гриньох, Р. Кравчук, В. Кук, М. Лебідь, О. Логуш, М. Степаняк, З. Марцюк, В. Охримович, М. Палідович, Й. Позичанюк, М. Прокоп, Д. Ребет, В. Турковський, Р. Шухевич. Делегати, з'їхавшись, про-

живали у місцевих жителів, зокрема у дворах Чарківських, Фостяків, Микитіва, а також у родичів Тетяни Федорів, поетеси та громадської діячки у еміграції [18, с. 68]. Варто зазначити, що ініціаторами нововведень у програмі ОУН стали або представники східноукраїнських земель, або провідні члени організації, яким довелося там працювати у підпіллі в перші роки війни, або ті делегати, які брали участь у розробці політичної платформи УПА. Тобто, це були люди «на місцях», вони були добре ознайомленими з настроями населення та загалом станом діяльності ОУН [8].

На III НВЗ ОУН були підведені підсумки діяльності ОУН (б) за 1941-1943 рр., схвалено перехід до нової тактики, дано високу оцінку діям УПА [10, с. 95]. Великий збір ухвалив нові програмові та політичні постанови, в основу яких були покладені гасла «Свобода народам і людині!», «За Українську самостійну соборну державу!», «За вільні національні держави поневолених народів!», «Поневолені народи єдняйтеся в боротьбі проти імперіялістів!».

Рішення III НВЗ ОУН були спрямовані на ліквідацію тоталітарного характеру організації. Так, за рішеннями Збору ОУН відмовилася від провідної ролі в українському визвольному русі, було створене верховне командування УПА, що мало засвідчувати незалежність цього військового формування від бандерівського угруповання, було скасоване фашистське привітання та замінено тризуб з мечем на тризуб без меча як всеукраїнський символ [16, с. 94-95]. Окрім того, III НВЗ ОУН остаточно затвердив на чолі ОУН Бюро проводу у складі трьох осіб, головою якого офіційно став Р. Шухевич [10, с. 96]. Також Збір не прийняв встановленої на Третій конференції ОУН назви «Організація українських націоналістів самостійників-державників» та повернувся до оригінальної назви «Організація українських націоналістів» [34, с. 48].

Постанови III НВЗ ОУН склалися зі вступної статті, програмових і політичних постанов. У вступній статті підводилися підсумки визвольної боротьби ОУН 1941-1942 рр. проти німецьких та більшовицьких імперіалістів. Наголошено на великих жертвах українських націоналістів та їхніх успіхах – створення широкої організаційної мережі, Української повстанської армії, Української народної самооборони, проведення оборони народу перед окупантським терором. Підкреслено, що ОУН в основу політичного ладу бере національний принцип, обстоює право всіх народів на самостійне життя у власних державах, відкидає різні доктрини, заперечує імперіалізм. Проголошено ідею вільного розвитку людини. Зазначено, що ОУН не бореться за Україну для себе [25; 20, с. 90-103].

У програмових постановках сформульована мета ОУН – Українська самостійна соборна держава без поміщиків і капіталістів, у системі національних держав інших народів, поборювання усіляких імперіалізмів, за справедливе розв'язання національного та соціального питань. Наго-

лошено, що в українській державі влада своїм найвищим обов'язком буде вважати інтереси народу, не буде ставити перед собою загарбницьких цілей. Далі викладається широка соціально-економічна програма ОУН: знищення колгоспної системи; передача землі народів; запровадження національно-державної і громадської власності на надра, фабрики і заводи, національно-державної організації банківської системи й великої торгівлі, громадсько-кооперативної і приватної дрібної торгівлі; встановлення восьмигодинного робочого дня, справедливої оплати праці, свободи профспілок; введення безплатної освіти та охорони здоров'я, вільного доступу до вищих навчальних закладів; проголошення рівності чоловіка і жінки, свободи друку, слова, думки, переконань, віри і світогляду, політичних та громадських організацій, права національних меншин плекати свою культуру, рівність всіх громадян незалежно від їх національностей [25]. У програмних постановах також зазначалося, що політичною силою українського народу є ОУН, а військовою – УПА, перемогти український народ зможе тільки шляхом Української національної революції, тобто всенародного збройного повстання [7, с. 363-364].

Політичні постанови III НВЗ ОУН склалися з кількох частин. У першій частині «До міжнародної ситуації» охарактеризовано Другу світову війну як імперіалістичну, засуджено фашистсько-націонал-соціалістичний та більшовицький режими, закликано всі поневолені народи разом боротися проти загарбників. У другій частині «До внутрішньої ситуації на українських землях» зазначено, що український народ мусять боротися проти більшовицького, білого, польського імперіалізму, засуджено будь-які спроби співпраці з окупантами. Наголошено, що ОУН є єдиним керівником революційно-визвольної боротьби за Українську самостійну соборну державу. У третій частині «Наші цілі» підкреслено, що єдиним шляхом побороти імперіалістів є революційна збройна боротьба українського та інших поневолених народів [25].

На III НВЗ була також ухвалена нова програма ОУН (б) зміст якої був витриманий у дусі його програмових і політичних постанов [28]. У ній було підкреслено, що ОУН бореться за демократичний державний порядок та справедливий соціальний лад, а також викладені ті самі соціально-економічні гасла, що й у програмових постановах самого Збору.

Можна припустити, що спочатку ревізія ідеології була тактичним кроком ОУН, однак пізніше вона справді перейшла у світоглядну площину [19, с. 462]. У цілому III НВЗ ОУН мав виняткове історичне значення, оскільки він вніс глибокі зміни у програмні засади національно-визвольної боротьби ОУН за Українську самостійну соборну державу, а також у структурну побудову самої організації [18, с. 69]. Програма ОУН (б), стиль її керівництва зазнали серйозної демократизації, що було зумовлене як внутрішньоукраїнськими, так і зовнішньополітичними потребами [21, с. 383].

Рішення III НВЗ ОУН були програмою українського національно-визвольного руху, планом політики ОУН (р) в усіх питаннях державного, суспільного життя. Як підкреслював П. Полтава, «програмові постанови, прийняті III НВЗ ОУН, розв'язують питання програми і є органічним великим кроком вперед в розвитку визвольно-революційної боротьби» [36, с. 102]. Зрештою вони лягли в основу платформи УПА, основних напрямів діяльності оунівського збройного підпілля, програм АБН та УГВР, створення яких впливало власне з постанов цього Збору. Так, у листівках УПА, відображалися головні рішення III НВЗ ОУН: боротьба за Українську самостійну соборну державу, національне та соціальне визволення, новий державний і соціальний лад [15].

З метою поширення протирадянської боротьби 21-22 листопада 1943 р. ОУН скликала конференцію поневолених народів Східної Європи та Азії, на яку прибуло 39 делегатів, що були представниками 13 народів: українців, білорусів, грузинів, азербайджанців, вірмен, козаків, узбеків, осетинів, кабардинців, черкесів, татар, чувашів, бешкетів [7, с. 225]. За її результатами було створено Антибільшовицький блок народів – об'єднання політичних організацій різних народів для боротьби з більшовиками; підготовлено постанови та відозву, зміст яких відображав рішення III НВЗ ОУН. Зокрема, у матеріалах Конференції міститься заклик стати одностайно до боротьби проти ворогів. Зазначено, що війну розпочали і ведуть імперіалістичні верхівки Берліну і Москви – німецькі націонал-соціалісти і радянські більшовики. Зауважено, що повоєнний устрій світу повинен базуватись на системі незалежних держав [6; 7, с. 366-374].

11-15 липня 1944 р. з ініціативи ОУН (р) неподалік від Самбора, що на Львівщині, був зібраний Великий збір, на якому було створено Українську головну визвольну раду. На ньому були присутні делегати від усіх довоєнних політичних об'єднань українських земель, крім членів ОУН (м). Загалом у ньому брали участь 30 осіб, п'ять із них заочно [18, с. 72]. Президентом УГВР обрано Кирила Осьмака, а головою його Генерального Секретаріату – Романа Шухевича.

За результатами роботи Великого збору, було прийнято три документи: тимчасовий устрій УГВР, політичну платформу та декларацію принципів (Універсал) [13, с. 433]. У матеріалах Збору вказано, що УГВР – найвищий керівний орган українського народу на час революційної боротьби, аж до створення уряду Української самостійної соборної держави [7, с. 376]. Закликано всі національні меншини, що живуть на українських землях, включатися в українську визвольну боротьбу [7, с. 376]. Також були виписані основні ідейно-політичні принципи УГВР у дусі постанов III НВЗ ОУН, підкреслено, що неревольюційні методи боротьби також доцільні і допустимі, наголошувалося на забезпеченні демократії як політичному устрою української держави [7, с. 378-380].

У науковій літературі УГВР називають по-різному: «тимчасовим українським парламентом», «координаційним воєнно-політичним центром» [3, с. 480]. УГВР мала на меті координувати і об'єднати усі зусилля українських сил, що боролися за незалежність українського народу [13, с. 433]. УГВР була створена, оскільки на той момент було необхідним створення органу, який би залучав нові сили до визвольної боротьби та об'єднував усі елементи, які мали змогу боротись за Українську самостійну соборну державу. Особливістю УГВР було те, що її платформа на лише повністю увібрала програму III НВЗ ОУН (б), а й пішла шляхом посилення демократичних засад [3, с. 480]. Програма УГВР об'єднала усі демократичні пункти, проголошені конференціями та зборами за 1941-1943 рр., що було показником розвитку націоналістичної ідеології.

Рішення III НВЗ ОУН фактично призвели до оформлення нових політико-ідеологічних засад українського націоналістичного руху, які були відмінними від ідеологічних засад ОУН 1930-х рр. Серед нових засад треба назвати такі: заперечення монопартійної системи, антиімперіалізм; незв'язування членів ОУН жодними філософськими теоріями (ідеалістичними чи матеріалістичними) і релігіями; забезпечення широких громадянських прав і свобод, дотримання прав національних меншин у майбутній українській державі, побудова в ній безкласового суспільства з народною власністю на засоби виробництва; визнання демократії як основи внутрішньополітичного ладу в українській державі [17; 18]. Останнє було закріплене рішеннями Конференції ОУН 1950 р., які уточнювали й доповнювали програмові постанови III НВЗ ОУН [20, с. 103-106; 29]. Тобто, відкидалися попередні засади ОУН такі, як протипартійність, монократизм, інтегралізм, провідництво, ідеалізм, націократія, імперіалізм (трактувався як прагнення нації панувати над іншими народами з метою служіння «інтересам поступу»). Як відзначав видатний теоретик ОУН на українських землях П. Полтава головною ідеєю українських націоналістів має бути «Українська самостійна і соборна демократична республіка» [35]. У цілому внаслідок рішень III НВЗ ОУН та конференції ОУН 1950 р. український націоналізм став продуктом синтезу попередніх етапів визвольної боротьби українського народу: від покоління 1917-1920 рр. він взяв ідею демократії, від українських комуністів – ідею безкласового суспільства, від націоналізму 1930-х рр. – безкомпромісність щодо самостійності і соборності [14]. Звичайно, такі кардинальні зміни зумовили наростання політико-ідеологічних розбіжностей в націоналістичному середовищі на українських землях, але ще більше за кордоном. Особливо вони почали проявлятися згодом після завершення Другої світової війни. Основними носіями політико-ідеологічних розходжень стали Закордонні частини ОУН (ЗЧ ОУН), керовані Степаном Бандерою, де оформилися дві групи. Одна, на чолі зі С. Бандерою, критикувала рішення III НВЗ ОУН та хотіла їх піддати ревізії.

Друга, об'єднана у Закордонне представництво УГВР, підтримувала їх непорушність. Зрештою, це призвело до другого розколу ОУН 1954 р., коли із ЗЧ ОУН відокремилася так звана «демократична опозиція», що оформилася в ОУН закордонну (ОУН (з)) або двійкарів, оскільки її очолили Зіновій Матла і Лев Ребет. Як відзначає В. Касьянов, розкол мав виразний ідеологічний підтекст, на відміну від розколу 1940 р., хоча були виразні ознаки конфлікту особистостей [8]. До цього слід додати, що другий розкол був не меншою мірою спричинений впливом радянських спецслужб, зокрема, вагому роль відіграв «Лист В. Кука» – провідника ОУН (р) в 1950-1954 рр. Якщо повернутись до першого розколу ОУН 1940 р., то тоді головними причинами були тактичні, психологічні та персональні розбіжності [30, с. 1865].

Отже, на основі рішень III НВЗ ОУН фактично відбулася трансформація радикального інтегрального націоналізму тоталітарного типу ОУН 1930-х рр., сформованого значною мірою під впливом ідей Д. Донцова, в радикальний соціал-націоналізм демократичного типу, засади якого ще на початку ХХ ст. були викладені М. Міхновським. ОУН (р) позбулася свого тоталітарного характеру і схилилася до демократичного світогляду.

З'ясовано, що рішеннями III НВЗ ОУН окреслена приваблива політична і соціально-економічна програма українського національно-визвольного руху, сформована платформа боротьби Української Повстанської Армії, демократизована система управління ОУН (р), створено Антибільшовицький блок народів, Українську головну визвольну раду. Демократизація програми ОУН була закріплена в 1950 р., коли були ухвалені доповнення й уточнення до неї. Також наслідком III НВЗ ОУН було загострення політико-ідеологічних розходжень в середовищі українських націоналістів, особливо в Закордонних частинах ОУН, – між прихильниками С. Бандери, які не сприймали всі його рішення, та Закордонним представництвом УГВР, яке представляло інтереси ОУН на українських землях та виступало за непорушність рішень Збору. Це, як відомо, призвело значною мірою до другого розколу ОУН.

У перспективі подальших досліджень великий інтерес представляє вивчення трансформації ідеології українського націоналізму до сьогодення.

Література

1. Армстронг Дж. Украинский национализм: факты и исследования / Дж. Армстронг. – М.: Центрполиграф, 2008. – 368 с.
2. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух: Історія та ідеї / О. Баган. – Дрогобич: Відродження, 1994. – 192 с.
3. Бойко О. Історія України / О. Бойко. – К.: Академвидав, 2010. – 688 с.
4. Брицький П. Україна у Другій світовій війні (1939-1945 рр.) / П. Брицький. – Чернівці: [б. в.], 1995. – 114 с.

5. Виноградов С. Формування антинімецької позиції ОУН і тактика її інформаційно-пропагандивних дій [Електронний ресурс] / С. Виноградов. – Режим доступу : http://is.kubg.edu.ua/history_journal/stat/.
6. Відозва Першої конференції поневолених народів Європи і Азії [Електронний ресурс]: 1943. – Режим доступу: <http://oa.elibukr.org/handle/1984/874>.
7. Гунчак Т. Україна: ХХ століття / Т. Гунчак. – К.: Дніпро, 2005. – 384 с.
8. Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації Українських Націоналістів [Електронний ресурс] / Г. Касьянов. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/kasian/kas2.htm>.
9. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів 1920-1956 рр.: Історико-архівні нариси: у 2 т. / А. Кентій. – Т.1: Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. 1920-1942. – К.: Державний комітет архівів України, 2005. – 332 с.
10. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920-1956. Історико-архівні нариси: у 2 т. / А. Кентій. – Т.2: Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації українських націоналістів. 1942-1956. – К.: [б. в.], 2008. – 415 с.
11. Ковальчук В. ОУН в Центральній, Південній та Східній Україні 1941-1950-ті рр. / В. Ковальчук. – К.: [б. в.], 2011. – 80 с.
12. Косик В. Розкол ОУН у світлі документів / В. Косик. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2002. – 32 с.
13. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж–Нью-Йорк–Львів: [б. в.], 1993. – 660 с.
14. Лист-відповідь з приводу листа «Друзям за кордоном» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/3293/>.
15. Листівка ОУН «За що бореться Українська Повстанча Армія» [Електронний ресурс]. – 1943. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/9543/>.
16. Літопис Української Повстанської Армії : в 49 т. – Торонто–Львів : Літопис УПА, 1983. – Т.6: УПА в світлі німецьких документів, 1942-1945; книга перша / ред. Є. Тендера, П. Потічний. – С. 94-95.
17. Літопис Української Повстанської Армії: Нова серія. – Київ; Торонто: Літопис УПА, 2011. – Т.17: Осип Дяків – «Горновий»: документи і матеріали / редактор В. Мороз. – С. 494-505, С. 613-632
18. Мизак Н. УПА – «ЗАХІД» і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942-60 рр. / Н. Мизак. – Чернівці–Торонто: Прут, 2011. – 436 с.
19. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / НАН України; Інститут історії України / С.В. Кульчицький (відп. ред.). – К.: Наук. думка, 2005. – 495 с.
20. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1953 рр. – [б. м.]: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. – 372 с.

21. Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939-1960 рр.): монограф. / І.К. Патриляк; Центр дослідження визвольного руху. – Львів: Часопис, 2012. – 592 с.
22. Петриченко К. Еволюція ідеології ОУН у 1941-1944 роках / К. Петриненко // Науковий вісник Українського університету. – М., 2006. – Т. X. – С. 251-264
23. Постанови Другого Збору ОУН у Кракові. 1941 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histans.com/LiberUA/Book/oun41/9.pdf>.
24. Постанови Другої Конференції ОУН, квітень 1942 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/9067/>.
25. Постанови Третього Великого Збору ОУН (С. Бандери) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/1131>.
26. Постанови Третьої Конференції ОУН, лютий 1943 р. [Електронний ресурс]: [1943]. – Режим доступу: <http://oa.elibukr.org/handle/1984/844>.
27. Присяга вояка Української Повстанчої Армії [Електронний ресурс]: 1944. – Режим доступу: <http://oa.elibukr.org/bitstream/1984/1738/1/0002.pdf>.
28. Програма Організації українських націоналістів (прийнята у серпні 1943 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oa.elibukr.org/handle/1984/849>.
29. Програма Організації українських націоналістів (доповнена і уточнена у червні 1950 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oa.elibukr.org/bitstream/1984/854/1/-programdoc_011.pdf.
30. Прокоп М. Організація Українських Націоналістів / М. Прокоп // Енциклопедія українознавства: в 10 т. / Гол. ред. В. Кубійович; Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові. – Львів: Молоде життя, 1996. – Т.5. – С. 1863-1867.
31. Рибак А. Концепція української держави в ідеології ОУН (1939-й – 1950-ті роки) / А. Рибак: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки» / А. Рибак. – К.: [б. в.], 2011. – 14 с.
32. Рішення Першої Конференції ОУН (вересень 1941 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spas.net.ua/index.php/library/article/58>.
33. Сватко Я. Життя на грані двох світів / Я. Сватко. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2006. – 48 с.
34. Тисяча років української суспільно-політичної думки: у дев'яти томах / Ред. колегія: проф. Тарас Гунчак (голова, наук. ред.), О. Сліпущко, В. Литвинов та ін. – К.: Дніпро, 2001. – Т. VIII (40-ві – 80-ті роки ХХ ст.). – 400 с.
35. Федун П. «Петро Полтава». Дружам за кордоном. Про правильність дотримання Постанов III НВЗ [Електронний ресурс] / П. Федун. – 1950. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/3281/>.

36. Федун П. «Полтава» Про програмові постанови III НВЗ ОУН / П. Федун // Федун П. – «Полтава». Концепція Самостійної України / упоряд. і відп. ред. М.В. Романюк. – Львів: НАН України інституту українознавства ім. Крип'якевича, 2008. – Т.І: Твори. – С. 99-116.
37. Ходанович О. До питання еволюції ідейно-політичних засад ОУН у роки німецької окупації України (1941-1944 рр.) / О. Ходанович // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К.: Поліграф. центр «Фоліант», 2005. – Т.IV. – С. 92-100.
38. Яценко О. ОУН (б) в Центральній та Східній Україні в період нацистської окупації (1941-1943) [Електронний ресурс] / О. Яценко. – Режим доступу: <http://oun-ura.org.ua/articles/jacenko.html>.

Стаття надійшла до редакційної колегії 18.11.2014 р.

Рекомендовано до друку д.істор.н., професором Марчуком В.В., д.політ.н., професором Лазаровичем М.В. (Тернопіль)

TRANSFORMATION OF IDEOLOGY UKRAINIAN NATIONALISM IN LIGHT OF DECISIONS OF THE THIRD EXTRAORDINARY GREAT ASSEMBLY OF OUN

B. V. Maksimets

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;

76000, Ivano-Frankivsk, Shevchenka st., 57;

ph.+38 (067) 3194051; e-mail: maksymez.bohdan@gmail.com

Transformation ideology of ukrainian nationalism in light of decisions of the Third extraordinary great assembly of OUN in 1943 is traced and its impact on the further development of the ukrainian nationalist movement is determined.

Key words: *ideology of ukrainian nationalism, Organization of ukrainian nationalists (OUN), Third extraordinary great assembly (III EGA) of OUN, totalitarianism, democracy.*